

Het verdedigen van controversiële uitspraken

Recht praten wat krom is

Voorbeelden te over van bekende mensen die een uitglijder maken en zich daarvoor publiekelijk moeten verontschuldigen. Welke woorden gebruiken ze om hun foute uitspraak te vergoelijken?

✍ Ronny Boogaart, Henrike Jansen, Maarten van Leeuwen

Stel, je hebt iets gezegd wat anderen hebben opgevat als racistisch, homofob of anderszins ongepast. Wat kun je dan zeggen om de schade te beperken en mensen weer te laten geloven dat je heus een aardig persoon bent? Hoe manipuleer je jezelf met taal weer aan de goede kant van de gunfactor?

Daarvoor kunnen we te rade gaan bij de klassieke retorica. Die omschrijft vier manieren waarop een verdachte die terechtstaat voor een misdaad kan reageren – en die vier verdedigingslijnes zie je ook terug in de vele manieren waarop mensen een foute uitspraak recht proberen te praten.

1. ‘Dat heb ik nooit gezegd!’

Eerder dit jaar werd sportjournalist Mart Smeets ervan beschuldigd dat hij presentatrice Aïcha Marghadi tegenover de NOS-redactie voor schut zou hebben gezet. Smeets beweerde dat hij zich de gebeurtenis niet kon herinneren: “Ik kan me niet indenken dat ik het gezegd heb. (...) Het is niet bestaand in mijn leven geweest.” Sterker nog: hij zou niet eens weten wie hij voor schut zou hebben gezet: “Toen ik het las, heb ik aan mijn vrouw moeten vragen wie het was. Mijn vrouw wist het ook niet.”

Rousseau verdedigde zijn uitspraken: het was “zattemansklap” geweest, en “grappend” bedoeld.

Smeets hanteerde hier de strategie van de ontkenning: je hebt iets niet gezegd, of je kunt je het in ieder geval niet herinneren – denk bijvoorbeeld ook aan de inmiddels gevleugelde uitspraak van premier Mark Rutte: “Ik heb er geen actieve herinnering aan.” Ook ‘Mijn account was gehackt’ (op X bijvoorbeeld) kan zo’n ontkenning zijn.

Werkt deze strategie? Je staat definitief in je hemd als er een opname van de uitspraak opduikt, dus de glasharde ontkenning is riskant: dan is het strategischer als je zegt dat je je iets ‘niet kunt herinneren’. Toch is ook dat geen waterdichte methode. In het geval van Mart Smeets was het bijvoorbeeld onwaarschijnlijk dat hij zich Aïcha Marghadi niet voor de geest kon halen: zij had een paar jaar lang het *NOS Sportjournaal* en *Studio Sport* gepresenteerd.

2. ‘Ik bedoelde dat anders!’

Je kunt ook de zaken herdefiniëren: je zegt iets anders te hebben gedaan dan waarvan je wordt beschuldigd. Geen moord maar doodslag, zeg maar.

In september 2022 beweerde Forum voor Democratie-frontman Thierry Baudet tijdens de Algemene Beschuwingen in de Tweede Kamer bijvoorbeeld dat “hele generaties Europeanen” zijn opgeleid door marxisten. In die context begon hij over St Antony’s College in Oxford, waar Sigrid Kaag (D66) had gestudeerd: dat was volgens hem “weinig meer dan een opleidingsinstituut voor westerse geheime diensten”. Die uitspraak was voor het voltallige kabinet aanleiding om op te staan en de zaal demonstratief te verlaten. Zij zagen in de uitspraak van Baudet een beschuldiging aan het adres van Kaag, namelijk dat zij tijdens haar opleiding geïndoctrineerd zou zijn en misschien zelfs gerekruteerd als spion. Maar omdat hij dat niet letterlijk zo had verwoord, kon Baudet de vraag of hij dat wel zo had bedoeld makkelijk pareren: “Dat zeg ik toch niet? Het is gewoon leuk om te weten waar ze heeft gestudeerd.”

Baudet maakt hier misbruik van een typische eigenschap van taal: er is

vaak een verschil tussen de letterlijke betekenis van een zin, en wat mensen met een zin bedoelen. Je kunt dus makkelijk beweren dat je een controverse uitspraak anders bedoelde dan hoe die werd opgevat. Ook kun je bewust je uiting bij voorbaat zo formuleren dat je later altijd terug kunt krabbelen; dit wordt in vaktermen *calculated ambivalence* (‘strategische ambiguïteit’) genoemd.

Een beroep op de letterlijke betekenis is meestal onredelijk, omdat mensen nu eenmaal iets bedoelen met wat ze zeggen – waarom zouden ze het anders zeggen? Zomaar leuke weetjes met elkaar delen past niet in een speech in de Tweede Kamer.

3. ‘Ik was dronken!’

Bij het derde type verdediging beroep je je op verzachtende omstandigheden: je zei het ‘in the heat of the moment’, je was dronken, het was in de beslotenheid van een appgroep, etcetera.

Vorig jaar kwam Conner Rousseau, voorzitter van de Vlaamse sociaal-democratische partij Vooruit, in opspraak omdat hij zich racistisch zou hebben uitgelaten over een aantal mensen van de Roma-gemeenschap. Op een persconferentie zei hij voor die “foute uitspraken” zijn “oprechte excuses” aan te bieden. Maar hij verdedigde zijn uitspraken ook: het was “zattemansklap” geweest, en “grappend” bedoeld. Rousseau combineerde dus een beroep op omstandigheden (dronkenschap) met een beroep op verdedigingstype 2 (‘ik bedoelde het anders, als grapje’).

Ook de vaak racistische en seksistische humor in het tv-programma *Vandaag Inside* wordt geregeld verdedigd met een beroep op de omstandigheden: het is amusement en het is gewoon zoals mannen onder elkaar praten, in de kleedkamer of de voetbalkantine. Dat maakt een uitspraak

op zichzelf natuurlijk niet minder racistisch of seksistisch. En een tv-programma is nu eenmaal geen voetbalkantine.

4. ‘Je mag ook niks meer zeggen!’

De laatste soort verdediging heet in antieke termen ‘verkeerde rechter’: de rechter die de zaak beoordeelt, is niet bevoegd. In het publieke debat zie je dit vaak terug als de tegenaanval. Toen presentator Paul de Leeuw in 2018 cabaretier Youp van ’t Hek aansprak op zijn gebruik van het woord *pisnacht*, noemde Van ’t Hek dat “de gotspe van de eeuw” en hij vroeg zich af “of dit dezelfde Paul de Leeuw was die ik dertig jaar lang op tv alles heb zien roepen”.

‘Je mag tegenwoordig ook niks meer zeggen!’ hoort ook bij dit type verdediging, omdat je daarmee indirect de beschuldiger overgevoeligheid (‘Woke!’) of een gebrek aan humor verwijt. Dat allerlei minderheids-groepen steeds minder zin hebben om zich te laten beledigen is even wennen en kan misschien tot overgevoeligheid leiden, maar die gevoeligheid zit dan aan beide kanten.

Gewoon ‘sorry’

De vier verdedigingslijnes zijn niet altijd onredelijk: soms word je daadwerkelijk verkeerd begrepen of worden jou woorden in de mond gelegd, en dan moet je dat misverstand natuurlijk rechtzetten. Maar vaak gebruiken mensen deze strategieën ook als smoesjes om recht te praten wat echt krom is. In zo’n geval kun je misschien maar beter gewoon een welgemeend ‘sorry’ zeggen. ■

In het najaar publiceren de auteurs bij uitgeverij Thomas Rap *Maar zo bedoelde ik het niet!*, waarin ze uitgebreider ingaan op de verschillende verdedigingslijnes die mensen optrekken na ‘foute’ uitspraken.